

Barbara RÓŹYCKA-ZARYCKA

WPROWADZENIE DO PRACY S.Z. RÓŹYCKIEGO *DZIEJE WARSZAWY WIDZIANE OKIEM GEOLOGA*

Przede wszystkim pragnę wyrazić wdzięk za umożliwienie publikacji fragmentów przygotowywanej przez mego Ojca przez wiele lat (1976–1986), niestety nieskończonej, obszernej pracy o Warszawie, której celem było ukazanie czytelnikom zainteresowanym dziejami stolicy zwińzków między historią Ziemi a historią zamieszkujących ją ludzi. Jako osobie, która jak mało kto od samego początku pracy naukowej umiała i czy „czystą” naukę z jej praktycznym zastosowaniem¹, bardzo mi zależało na upowszechnieniu wiadomości, że „geologia jest wszechstronną nauką o historii Ziemi, zaczynając się od zamierzchłego przeszłości, ale w swoich konkretnych rozdziałach zbliżając się do teraźniejszości, oraz biorąc swój udział w wielostronnym formowaniu aktualnego ujęcia gospodarczego i planowania przestrzennego (...)”².

Wyrazem tych pragnień są dwie publikacje: do dziś popularny wśród miłośników geologii tomik „Geolog detektywem” (Wiedza Powszechna, 1979) i zapewne zupełnie zapomniany, a wart przypomnienia i bardziej czytelny zapowiedzi pracy, której fragmenty zostały opublikowane, artykuł w czasopiśmie przeznaczonym dla nauczycieli geografii pt. „Z zagadnień geologii miasta; spacer geologiczny po Warszawie”³.

Pośród materiałów zgromadzonych przez Ojca, poza różnego typu notatkami, natknąłem się na rękopis, który może wzbudzi zainteresowanie badaczy dziejów Warszawy podczas II wojny światowej. Nosi datę 3 maja 1941 r., co wskazuje, że może to być brulion zaginionego podczas Powstania Warszawskiego (według relacji Ojca spłonął w mieszkaniu Stanisława Totwickiego) opracowania pt. „Topografia i geologia regionu warszawskiego”, opublikowanego jako wydawnictwo konspiracyjne w 1942 r. przez Społeczne Przedsiębiorstwo Budowlane i Pracownię Archi-

---

¹ Rozprawa doktorska Ojca pt. „Interglacja oliborska” powstała w następujących okolicznościach: „W 1926 r. miasto, przyciśnięte koniecznością, zmuszone było podjąć budowę nowego kolektora A2 (...) Kolektor ten przechodził przez oliborz i odsłaniał wspaniałe serie torfów kopalnych z okresu międzylodowcowego, nie przykrytych przez późniejsze osady lodowcowe. (...) Znajdę dobrze tereny oliborskie, podjęm się jego opracowania i sporządzenia szczegółowej mapy geologicznej oliborza. Praca ta, pierwsza moja publikacja naukowa, była rozprawą, za którą otrzymałem doktorat geologii na Uniwersytecie Warszawskim”. Cytat z notatek do referatu o Warszawie z 1970 r.

² Cytat jw.

³ Geografia w szkole, nr 2, 1963.

tektoniczno-Urbanistyczne w porozumieniu z Miejskim Biurem Planowania m.st. Warszawy, w ramach prac nad WZM (Warszawski Zespół Miejski)⁴.

***

Wszystko wskazuje na to, że materiały do książki o Warszawie zachowały się w całości. Składają się one z dziewiętnastu numerowanych rękopisów autora teczek tematycznych, w których zostały zgromadzone teksty, a raczej ich liczne, rękopiśmienne wersje lub fragmenty przyszłych rozdziałów książki, dwóch teczek notatek źródłowych oraz ilustracji wykonanych przez autora. Tylko cztery ilustracje zostały ostatecznie opracowane i przygotowane do publikacji. Niestety, tylko w przypadku Bełczycy Ojciec zaznaczył, gdzie i jakie ilustracje należą do rozdziału. W ogromnym, jeszcze nieuporządkowanym zbiorze klisz fotograficznych, zdeponowanych w Muzeum Wydziału Geologii UW, znajdują się zapewne graficzne materiały źródłowe – fotografie planów, panoram i obrazów.

Ogrom materiału, którego samo staranne przeczytanie i choćby wstępne uporządkowanie wymagałoby wielu miesięcy, sprawił, że przedstawione tu fragmenty nie mogły być uznane za reprezentatywne i do końca przemylane. Wybrano teksty, które wydawały się bliższe wersji docelowej, lub takie, do których można było dopasować istniejące ilustracje.

Jedynymi rozdziałami, o których można powiedzieć, że zostały wstępnie zredagowane, są „Przedmowa” i „Wstęp”. Istnieje ich odrębny tekst, na który wniesiono poprawki redakcyjne piśmem innym niż pismo Ojca (niestety, nie wiem, kim była ta osoba). Następnie tekst ten został przepisany na maszynie i ponownie opracowany przez Ojca: niektóre fragmenty zostały wykreślone, duża część została napisana na nowo (ręcznie) i wklejona do maszynopisu. Zapewne miał on być ponownie przepisany i skonsultowany z którymś spośród historyków warszawianistów.

Teksty, poza nielicznymi wyjątkami, pisane ołówkiem, są jednak dobrze czytelne. W rękopisach jest wiele luk, brak dat, tytułów tekstów źródłowych, przypisów itp. W zasadzie nie zostały one (poza kilkoma) uzupełnione, a dane bibliograficzne nie są zweryfikowane. Nieznacznie niektórych sformułowań dowodzi, że na tym etapie pracy Ojciec nie przywiązywał szczególnej wagi do stylu, skupiając się na kwestiach merytorycznych. Przygotowując teksty do druku, ograniczono się do ich możliwie starannego przepisania. Tak więc prezentowane materiały są surowe, wstępne wersje. Nieliczne uzupełnienia zaznaczono nawiasami kwadratowymi. Nazwy ulic są nazwami obywateli w chwili powstawania tekstu, za zwrot „w wieku ubiegłym” lub „w bieżącym wieku” odnosi się oczywiście do wieku XIX i XX.

Ojciec nie sporządził ostatecznego planu pracy ani ostatecznego spisu treści, a jedynie jego zarys różnił się od siebie. Dla potrzeb niniejszej publikacji posłużyło mi spisem teczek tematycznych. W jednej z teczek nie ma tekstu, który można by uznać za ostateczny. Z reguły jest kilka rękopiśmiennych wersji lub tylko ich fragmentów, za wóbec braku datowania trudno bez głębszej analizy stwierdzić, w jakiej kolejności powstawały. Trudno też ocenić, ile stron miała liczyć ostateczna wersja, jednak zapewne byłaby to książka obszerna (kilkaset stron) i bogato ilustrowana.

⁴ Por. Czesław Gutry, O niektórych konspiracyjnych wydawnictwach geologicznych i górniczych w okresie II wojny światowej. Prace Muzeum Ziemi, 1977.

Sprawie ilustracji, którymi Ojciec zamierzał opatrzyć swą pracę, należałoby poświęcić więcej uwagi, bowiem miały one stanowić jeden z najważniejszych elementów koncepcji książki. Poza reprodukcjami planów, panoram i obrazów przewidywał zamieszczenie licznych rysunków wykonanych własnoręcznie; zdołał wykonać przede wszystkim pastisze planów (por. „Reprodukcje starych planów”). Zamierzał też przedstawić w formie rysunków fragmenty obrazów, na których odnalazł cenne dla swej pracy informacje. Niestety, nie zostały one opracowane w stopniu, który pozwoliłby na ich publikację bez dalszych zabiegów technicznych. Jedynym przykładem tego typu ilustracji musi być rysunek Bramy Pobocznej według Norblina. Ojciec zamierzał też zamieścić rysunki typowo geologiczne – jednak powstały nieliczne spośród planowanych map i przekrojów.

SPIS TECZEK

Poniższy spis został sporządzony z natury. Tytuły wszystkich teczek, które mogą traktować jako tytuły planowanych rozdziałów, oraz ich numeracja są autorstwa S.Z. Ró yckiego.

I. Przedmowa

Wstęp; Materiały i metody

II. Plany i panoramy miasta

Plany ogólne miast; Najdawniejsze plany Warszawy XVI i XVII wieku; Plan Hennequina; Okres drugiej wojny sukcesyjnej (1733–1736); Okres stanisławowski (1764–1795); Doba pruska (1795–1806); Okres Księstwa Warszawskiego i Królestwa Kongresowego; Druga połowa XIX wieku; Reprodukacja starych planów

III. Ukształtowanie powierzchni ródmięcia

IV. Budowa geologiczna

Grunty słabe

V. Zagadnienia gospodarki miejskiej

Materiały budowlane; dowóz dużych głazów narzutowych; bruki; cegła; wapno; piaskownie i wirownie; kamień ozdobny

VI. Gleby, role

VII. Teren przed okresem osadniczym (stare nazewnictwo)

VIII. Ródła

IX. Potoki, mokradła, zlewnie

Drna; Bełzcica; Naliwka i Bełzcica; urawka; Potok Słowiecki

X. Wisła i mosty

XI. Brody, przeprawy; wyjazdy z dolin i grodziska

XII. Grodzisko Pólkowskie (oliborskie)

XIII. Zamek Królewski

XIV. Urządzenia obronne

Mury Starego Miasta

XV. brak teczki z takim numerem

XVI. Wały XVIII w.; okopy Lubomirskiego; wały zygmuntofskie; umocnienia XIX w.;

Praga; fortyfikacje rosyjskie XIX w.

XVII. brak teczki z takim numerem

XVIII. brak teczki z takim numerem

XIX. Zaopatrzenie w wodę i kanalizacja

Studnie; Kanały; Kanały i studnie

XX. brak teczki z takim numerem

XXI. Ulice

Rozwój miasta (Oskar Sosnowski); Skarpa „pałacowa”; Ulice „fizjograficzne”;
Ulice fortyfikacyjne; Ulice geometryczne; Mostki

XXII. Przemysł